

פרשת במדבר

הרב אמנון בזק

מעמדו של שבט לוי

השבטים, לבד מנשיא שבט לוי. לפי פרק זה, לא היה מקום למנות את שבט לוי, כי אנשיו אינם נמנים על יוצאי הצבא, וכל עניינו של המפקד היה לדעת את גודל הצבא לפני הכניסה המתוכננת לארץ. מכיוון שמדובר בעניין שהוא ביסודו טכני, לא היה צורך בציווי מיוחד שלא למנות את הלויים, ולו מנו אותם – גם לא היה בזה איסור; לכל היותר היה זה מעשה חסר טעם, שהיה עלול לבלבל את מפקדי הצבא בשעת הצורך.

ואולם, בתיאור השני מתברר ששבט לוי לא נפקד בתוך בני ישראל לא רק בגלל מה שאינו עושה, אלא גם בגלל מה שהוא עושה: "אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל. ואתה הפקד את הלויים על משכן העדת ועל כל פליו..." (א, מט-ו). ובשורה הזו – פק"ד – הפרשה מדגישה שוב ושוב את תפקידם המיוחד של הלויים: "ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את פהנתם" (ג); "פקדת שמרי משמרת הקדש" (שם, לב); "ופקדת משמרת בני מרר" (שם, לו). הווה אומר: אין לפקוד את הלויים בתוך בני ישראל כי הם מופקדים על משכן העדות, וכדברי רש"י: "כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו". כאן כבר יש איסור של ממש למנות את הלויים בתוך בני ישראל, כי הדבר היה פוגע במעמדם ובתפקידם המיוחד.

כללו של דבר, הלויים לא נפקדו עם בני ישראל משתי סיבות: משום שאינם יוצאי צבא ומשום תפקידם הייחודי.

לייחודו של מפקד שבט לוי יש עוד ביטוי. במפקד שבטי ישראל נמנו "כל זכר מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה", ואילו בשבט לוי נמנו "כל זכר מִבְּנֵי חֲדָשׁ וּמַעְלָה" (ג, טו). טעם ההבדל, שמפקד בני ישראל הוא מפקד פונקציונלי – לדעת את מספר יוצאי הצבא – ואילו מניין הלויים מעיד על סגולתם המיוחדת, ומשום כך נמנה כל מי שיצא מכלל נפל ונחשב כילוד בעל ערך.³

עם זאת, בהמשך מודגש שגם את תפקידם של הלויים יש לראות כ"צבא", ובפרק ד' חוזר שוב ושוב המשפט "כל הָבָא לְצָבָא לְעִבְדָּהּ בְּאֵהָל מוֹעֵד"⁴. נמצאת אומר: שבט לוי לא נפקד עם שאר השבטים משום שאין הוא בכלל צבא, אלא הוא צבא בפני עצמו – צבא העבודה במקדש.⁵

א. למה לא נפקדו הלויים בתוך בני ישראל

פרשתנו פותחת בתיאור המפקד של שבטי בני ישראל. הקב"ה ציווה את משה ואהרן למנות את כל יוצאי הצבא, מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה, וּשְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים, "אִישׁ אִישׁ לְמִטָּה", נִקְבּוּ בְּשֵׁמוֹת לְסִייעַ בַּמִּפְקָד (א, ד-טו). מרשימת הנשיאים נעדר נשיא שבט לוי,¹ ולכן אין זה מפתיע שהמפקד לא כלל את בני לוי, כנאמר בסיומו:

וְהַלְוִיִּם לְמִטָּה אֲבֹתָם לֹא הִתְּפַקְדוּ בְּתוֹכָם (א, מז).

ואולם, לאחר פסוק זה, בסוף הפרק, בא ציווי מפתיע:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. אַךְ אֵת מִטָּה לְוִי לֹא תִפְקֹד וְאֵת רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שם, מח-טו).

מיד לאחר מכן, בפרק ב', מתואר מחנה ישראל, וגם בסופו של תיאור זה מודגש אותו הדבר: "וְהַלְוִיִּם לֹא הִתְּפַקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה" (ב, לג). בסוף פרק ב' התוספת מובנת: מאחר שנאמר הציווי שלא לפקוד את הלויים, יש מקום לציין שהציווי הזה קיים. הפסוקים בסוף פרק א', לעומת זאת, מתמיהים משני צדדים: מצד אחד, מדוע הובא הציווי שלא לפקוד את הלויים אחרי המפקד, ולא לפניו, כמצופה? מצד שני, אם הבינו בני ישראל מדעתם שאין למנות את הלויים, משום שלא נבחר להם נשיא שיפקוד אותם – מדוע נדרש ציווי מפורש שלא לפקדם, לאחר שבני ישראל כבר נמנעו מכך בלאו הכי?

הרמב"ן עמד על בעיה זו. לדבריו, משה אכן הבין מדעתו שאין למנות את הלויים, שהרי לא נמנה נשיא משבטם, אך נותר "מסופק בענין הלויים, ולא ידע מה יעשה להם"; לכן כשהסתיים המפקד "פירש לו הקדוש ברוך הוא שלא ימנה אותם בתוך בני ישראל, וימנה אותם לבדם". דא עקא, שביאורו איננו מניח את הדעת: אם הבין משה נכונה, שאין למנות את הלויים, מה טיבו של אותו ספק שהיה "מסופק בענין הלויים"? ומדוע נדרש ציווי נוסף שלא למנותם בתוך בני ישראל?

מסתבר אפוא שיש לפתור תמיהות אלו בדרך שונה. נראה ששני הפרקים מבטאים שתי סיבות שונות לאי-מניית הלויים בתוך בני ישראל. בפרק א' הדגש היה על מניית "כל יצא צבא בְּיִשְׂרָאֵל"², ולשם כך ניקבו בשמות נשיאי

3 כזכור, רשימת ערכי האדם מתחילה בגיל חודש (ויקרא כ"ז, ו).

4 משפט זה מופיע בפרק (בשניונים קלים) שש פעמים, אך באחת מהן נאמר: "כל הָבָא לְצָבָא לְעִבְדָּהּ בְּאֵהָל מוֹעֵד" (פס' כג), וכך עולה סכום הופעותיו של השורש צב"א ל-7, וראה הערה 2.

5 ונראה שהתורה מחשיבה את צבא עבודת הלויים יותר מצבא ישראל, שהרי בצבא ישראל נמנים "מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה", בלא שיעור למעלה, ואילו לצבא הלויים נמנים "מִבְּנֵי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּמַעְלָה וְעַד בְּנֵי חֲמִשִּׁים שָׁנָה" (ד, ג),

1 וכדי לשמור על מניין של שנים עשר שבטים, נמנו אפרים ומנשה כשני שבטים.

2 וכן נאמר במפורש במפקד כל שבט ושבט: "בְּמִסְפַּר שְׁמַת מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה לֹל יִצָּא צָבָא". המילה "צבא" מופיעה בפרק 14 פעמים, כדרכן של מילים מנחות, הבאות בכפולות של המספר 7.

ב. מעמדו המיוחד של שבת לוי

מכאן נוכל לעבור לכפילות מפתיעה אחרת במעמדם הייחודי של הלויים. פעמיים מוגדרים בפרשתנו התפקידים המיוחדים של שבת לוי. על מנת להבין את הכפילות, נציג תחילה את שני התיאורים זה לעומת זה:

א', מח-נג	ג', ה-י
וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. אֶךְ אֶת מִטֵּה לְוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֵאשִׁים לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֵתָהּ הִפְקֹד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל כְּלָיו וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הִמָּה יִשְׂאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל כְּלָיו כְּלָיו וְהֵם יִשְׁרְתוּהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יִחְנוּ. וּבְנִסְעַת הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבְחֻנַּת הַמִּשְׁכָּן יִקִּימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהִזְרָה הַקָּרֵב יוֹמֵת. וְחֻנּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל מַחְנֵהוּ וְאִישׁ עַל דְּגֻלוֹ לְצַבָּאתָם. וְהַלְוִיִּם יִחְנוּ סָבִיב לַמִּשְׁכָּן הָעֵדֻת וְלֹא יִהְיֶה קֶצֶף עַל עֵדֻת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת מִשְׁמַרְתּוֹ מִשְׁמַרְתּוֹ מִשְׁכַּן הָעֵדֻת.	וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. הַקָּרֵב אֶת מִטֵּה לְוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֵן וְשָׁרְתוּ אֹתוֹ. וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתּוֹ וְאֵת מִשְׁמַרְתּוֹ כָּל הָעֵדָה לִפְנֵי אֶהְל מוֹעֵד לְעַבְדָּתְךָ אֶת עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן. וְשָׁמְרוּ אֶת כָּל כְּלָיו אֶהְל מוֹעֵד וְאֵת מִשְׁמַרְתּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעַבְדָּתְךָ אֶת עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן. וְנִתְּתָה אֶת הַלְוִיִּם לְאֶהְרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִים נְתוּנִים הִמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֵת אֶהְרֹן וְאֵת בְּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת כְּהֻנַּתְם וְהִזְרָה הַקָּרֵב יוֹמֵת.

בשני התיאורים מצוין תפקידם של הלויים לשמור את משמרת המשכן (א', נג; ג', ז) ואחריותם על כליו (א', נ; ג', ח). אבל בפרק א' נאמר במפורש (פס' נג) שתפקידם לחנות סביב למשכן, וכך למנוע קצף על בני ישראל, ואילו מפרק ג' נראה שתפקיד זה מיועד לאהרן ולבניו דווקא (פס' ז). מה עומד מאחורי הבדל זה?

נראה שלפנינו שני היבטים שונים בבחירת הלויים. פרק ג' מעמיד במרכז של בחירת הלויים את הכהנים, ובפרט את אהרן. תפקידי הלויים מובאים בפרק זה מיד לאחר תולדות אהרן ובניו (ג', א-ז), ומאחר שהוקדשו הכהנים לעבודתם – לקח הקב"ה את הלויים ונתנם לאהרן: "הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו... ונתתה את הלויים לאהרן ולבניו נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל". הלויים משמשים כאן רק כמסייעים לכהנים, ואין להם זכות משל עצמם. נתינת הלויים לאהרן ולבניו הכהנים מעוררת שאלה: מה מקור קדושתם של הלויים? מה עושה אותם ראויים לשרת במשכן? על כך התורה מוסיפה ומבארת, שמקור הקדושה הוא שייכותם של הבכורות

לקב"ה בעקבות מכת בכורות, והלויים אינם אלא תמורתם וחילופיהם:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. וְאֲנִי הִנֵּה לִקְחָתִי אֶת הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם. כִּי לִי כָּל בְּכוֹר בְּיוֹם הַלִּמְתִּי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַקְּדָשְׁתִּי לִי כָּל בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאֲדָם עַד בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי ה' (ג', יא-ג).

התורה אינה מבארת מדוע הוחלפו הבכורות בלויים⁶. מן ההקשר של הפרק נראה שהסיבה היא היותם של הלויים בני משפחת הכהנים. על כל פנים, בפרק ג' אין כל ביטוי לתפיסה שיש ללויים מעמד מיוחד; אדרבה, כדי להחיל עליהם מעמד מיוחד יש צורך 'לשאול' מן הבכורות את ייחודם על ידי פדיונם בלויים.

בפרק א', לעומת זאת, אין הכהנים נזכרים כלל ועיקר, והלויים זוכים למעמד עצמאי, בלא שום קשר לבכורות. הדבר בולט במיוחד כשמשווים בין שני פסוקים אלה:

וְאֵתָהּ הִפְקֹד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל כְּלָיו וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הִמָּה יִשְׂאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל כְּלָיו וְהֵם יִשְׁרְתוּהוּ (א', ז).

הַקָּרֵב אֶת מִטֵּה לְוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֵן וְשָׁרְתוּ אֹתוֹ (ג', ז).

בשני הפסוקים נאמר שתפקיד הלויים הוא לשרת; אלא שבפרק א' הם משרתים את המשכן, ואילו בפרק ג' הם משרתים את אהרן הכהן, ומסייעים לו במשמרת המשכן. אשר על כן, בפרק א' נאמר שהלויים חונים "סביב למשכן", כלומר שהם זוכים למחנה משלהם, ורעיון זה מופיע גם בפרק ב', כהמשך ישיר למה שנאמר בפרק א': "וְנָסַע אֶהְל מוֹעֵד מַחְנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחְנֵה כַּאֲשֶׁר יִחְנוּ כֹּן יִסְעוּ אִישׁ עַל יְדוֹ לְדִגְלֵיהֶם" (ב', ז). אבל מפרק ג' ואילך אין עוד אזכור של מחנה לוייה.

פרשתנו מציגה אפוא שני מסלולים שונים בבחירת הלויים: בפרק א' – בחירה ישירה בלויים לשרת במשכן; ובפרק ג' – בחירה בלויים כמחליפי הבכורות, המשרתים את הכהנים ומסייעים להם בעבודתם. מכאן מתעוררת שאלה נוספת. פרק ג' מתאר בהרחבה את מקור מעמדם של הלויים – החלפת הבכורות; בפרק א', לעומת זאת, לא נזכר שום מקור למעמדם הייחודי של הלויים. מהו אפוא המקור לבחירת הלויים לפי פרק א'?

נראה שפרק א' מבטא היבט אחר של הבחירה בלויים, שלו נסיבות שונות לחלוטין, המסופרות בספר שמות, מיד לאחר תיאור החג שנעשה לפני העגל:

6 רש"י מפרש, על פי חז"ל, שהלויים, שלא חטאו בחטא העגל, נבחרו במקום הבכורות, שחטאו בו. לפרשת העגל עוד נגיע להלן, אך במה שנוגע להחלפת הבכורות, אין בתורה ולו רמז שהדבר קשור לחטאם בעגל. יתר על כן, עצם הזדקקותם של הלויים לפדיון הבכורות כמקור קדושתם מורה שהבחירה בלויים לא נבעה מזכות מיוחדת שהייתה להם.

כלומר רק אנשים בשיא כוחם ויכולתם (אמנם להלן ח', כד נאמר: "אֲשֶׁר לְלוֹוִים מִבְּנֵי חַמֶּשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וּמֵעֵלָה יָבֹא לְצַבָּא צָבָא בְּעֲבֹדַת אֶהְל מוֹעֵד", ועיין במפרשים שם).

גם כאן נזכרת תנופה של הלויים, אך לא "לפני ה'". בחלק זה, המדגיש את קדושתם של הלויים מכוח החלפת הבכורות, תפקידם אינו "לעבד את עבדת ה'", כמו בחלק הראשון, אלא תפקיד מינורי יותר: "לעבד את עבדת בני ישראל".

ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. ויאמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרבו. ויעשו בני לוי כדבר משה ויפל מן העם ביום ההוא כשלושת אלפי איש. ויאמר משה מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה (שמות ל"ב, כו-כט).

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תשע"א
עורך: בעז קלוש
בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>

נכונותם של בני שבט לוי להרוג איש את אחיו זיכתה אותם בברכה ובתפקיד מיוחד: "מלאו ידכם היום לה'". לשון מילוי ידיים מוכרת לנו מן הכהונה, וכל שאר הופעותיה מוסבות על כניסת הכהנים לתפקידם, כגון: "והלבשת אתם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אתם ומלאת את ידם וקדשת אתם וכהנו לי" (שם כ"ח, מא). אם כן, הייתה גם בחירה ישירה של הלויים לתפקידם, בזכות מסירותם לעבודת ה', שהוכחה במעשיהם לאחר חטא העגל.

נמצאנו למדים שיש בפרשתנו שתי בחינות שונות בבחירת הלויים. הבחירה הראשונה, המתוארת בפרק א', נובעת מקדושתו של שבט לוי כולו, שהוקדש לעבודת ה' בעקבות חטא עגל. על פי בחינה זו, הלויים משרתים במשכן בלא שום קשר לכהנים, וזוכים למחנה משלהם, סביב למשכן. לפי הבחינה השנייה, שבפרק ג', מקור הקדושה הוא בחירת ה' בבכורות, וקדושת הלויים אינה אלא תמורת קדושת הבכורות וחילופיה. בחינה זו מצמצמת את תפקידם ומעמדם של הלויים, והם נחשבים רק כמשרתי הכהנים וכמסייעים להם בעבודת המשכן.

לסיום נראה בקצרה כיצד מתבטאת כפילות זו במעמדם של הלויים גם בפרשת הקדשתם בפועל לתפקידם בפרק ח', שאף בה ניכרים בבירור שני חלקים. בחלק הראשון נאמר:

והקרבת את הלויים לפני אהל מועד והקהלת את כל עדת בני ישראל. והקרבת את הלויים לפני ה' וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלויים. והניף אהרן את הלויים תנופה לפני ה' מאת בני ישראל והיו לעבדי את עבדת ה' (ח', ט-יא).

בחלק זה מודגשת בחירת הלויים מצד עצמם "לעבד את עבדת ה'", ואהרן מניף אותם תנופה לפני ה', כראוי למי שנבחרו לתפקיד בחירה ישירה, בזכות קדושתם העצמית. חלקו השני של פרק ח' חוזר להיבט השני שבפרשתנו:

ואחרי כן יבאו הלויים לעבד את אהל מועד וטהרת אתם והנפת אתם תנופה. כי נתנים נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי. כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הפתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי. ואקח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל. ואתנה את הלויים נתנים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את עבדת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש (שם, טו-טז).